

Mogućnosti razvoja obiteljskog poljoprivrednog gospodarstva kroz nepoljoprivredne djelatnosti

Marić, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Agriculture / Sveučilište u Zagrebu, Agronomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:204:581922>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-04-02**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Agriculture University of Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
AGRONOMSKI FAKULTET

**MOGUĆNOSTI RAZVOJA OBITELJSKOG
POLJOPRIVREDNOG GOSPODARSTVA KROZ
NEPOLJOPRIVREDNE DJELATNOSTI**

DIPLOMSKI RAD

Ana Marić

Zagreb, kolovoz, 2023.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
AGRONOMSKI FAKULTET**

Diplomski studij:

AGROBIZNIS I RURALNI RAZVITAK

**MOGUĆNOSTI RAZVOJA OBITELJSKOG
POLJOPRIVREDNOG GOSPODARSTVA KROZ
NEPOLJOPRIVREDNE DJELATNOSTI**

DIPLOMSKI RAD

Ana Marić

Mentor:

izv. prof. dr.sc. Branka Šakić Bobić

Zagreb, kolovoz, 2023.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
AGRONOMSKI FAKULTET**

**IZJAVA STUDENTA
O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI**

Ja, **Ana Marić**, JMBAG 0079072693, rođen/a 03.11.1998. u Osijeku, izjavljujem da sam samostalno izradila/izradio diplomski rad pod naslovom:

**MOGUĆNOSTI RAZVOJA OBITELJSKOG POLJOPRIVREDNOG GOSPODARSTVA KROZ
NEPOLJOPRIVREDNE DJELATNOSTI**

Svojim potpisom jamčim:

- da sam jedina autorica/jedini autor ovoga diplomskog rada;
- da su svi korišteni izvori literature, kako objavljeni tako i neobjavljeni, adekvatno citirani ili parafrazirani, te popisani u literaturi na kraju rada;
- da ovaj diplomski rad ne sadrži dijelove radova predanih na Agronomskom fakultetu ili drugim ustanovama visokog obrazovanja radi završetka sveučilišnog ili stručnog studija;
- da je elektronička verzija ovoga diplomskog rada identična tiskanoj koju je odobrio mentor;
- da sam upoznata/upoznat s odredbama Etičkog kodeksa Sveučilišta u Zagrebu (Čl. 19).

U Zagrebu, dana _____

Potpis studenta / studentice

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
AGRONOMSKI FAKULTET**

IZVJEŠĆE

O OCJENI I OBRANI DIPLOMSKOG RADA

Diplomski rad studenta/ice **Ana Marić**, JMBAG 0079072693, naslova

**MOGUĆNOSTI RAZVOJA OBITELJSKOG POLJOPRIVREDNOG GOSPODARSTVA KROZ
NEPOLJOPRIVREDNE DJELATNOSTI**

obranjen je i ocijenjen ocjenom _____, dana _____.

Povjerenstvo:

potpisi:

1. izv. prof. dr. sc. Branka Šakić Bobić, mentor

2. izv.prof.dr.sc. Ornella Mikuš, član

3. izv.prof.dr.sc. Lari Hadelan, član

Zahvala

Ovime zahvaljujem prije svega svojoj obitelji na pruženoj prilici obrazovanja, ne samo zbog papira koji ću tek primiti u ruke, već na pruženoj mogućnosti upoznavanja različitih osobnosti, načina ponašanja, empatije, improvizacije, dijeljenja i smijanja.

Hvala mojim prijateljima na vjetru u leđa, razumijevanju za sva izostala druženja, i iskrenim riječima podrške koje toliko puno znače.

Hvala mojim kolegama uz koje su sve studentske muke bile olakšane, i svaki zadatak pretvoren u jednostavan.

Hvala svim profesorima koji su obrazovnu ustanovu često pretvarali u onu odgojnu, a sve kako bi se danas uspjeli radovati još jednom zajedničkom uspjehu.

Hvala kažem sebi za tvrdoglavost koju sam barem ovaj puta uspjela preimenovati u upornost.

Sadržaj

Sažetak	1
1. Uvod	3
1.1. Cilj rada	5
1.2. Metodologija rada	5
2. O poduzetništvu i poduzetniku	6
3. Zeleno poduzetništvo	7
3.1. Zeleno poduzetništvo u Republici Hrvatskoj	8
4. Ruralni turizam	10
4.1. Ruralni turizam u Republici Hrvatskoj	10
4.2. Mjere ruralnog turizma u RH.....	11
5. OPG	14
5.1. Nepoljoprivredne djelatnosti OPG-a.....	15
6. Primjer uspješnog OPG-a.....	19
6.1. Ekonomika poslovanja OPG-a.....	21
6.2. Alternative proširenja djelatnosti OPG-a.....	24
7. Zaključak.....	27
8. Popis literature	28
9. Životopis	30

1. Sažetak

Diplomskog rada studenta/ice **Ana Marić**, naslova

MOGUĆNOSTI RAZVOJA OBITELJSKOG POLJOPRIVREDNOG GOSPODARSTVA KROZ NEPOLJOPRIVREDNE DJELATNOSTI

Ovaj diplomski rad istražuje raznolike mogućnosti razvoja obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava kroz implementaciju nepoljoprivrednih djelatnosti. Analizirajući suvremene trendove i izazove u poljoprivredi, istraživanje se fokusira na diversifikaciju gospodarskih aktivnosti unutar obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava. Kroz primjere kao što su ruralni turizam, agroturizam, proizvodnja ekoloških proizvoda i sl., rad istražuje ekonomske, društvene i ekološke prednosti ovakvih pristupa. Analiza uključuje i ocjenjivanje unaprjeđenja poslovanja uvođenjem agroturizma na OPG Božana Marić. Za ocjenjivanje uspješnosti koristili su se pokazatelji poput prihoda po jedinici površine i neto dobiti te osnovni pokazatelji uspješnosti poslovanja (ekonomičnost, produktivnost i rentabilnost). Svi pokazatelji upućuju na to da je uvođenje nepoljoprivredne djelatnosti unaprijedilo poslovanje OPG-a. Diplomski rad pruža uvid u održive strategije razvoja obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava kroz diversifikaciju, potičući dugoročni rast i stabilnost ruralnih područja.

Ključne riječi: OPG, diversifikacija, agroturizam, ekonomičnost, produktivnost, rentabilnost

Summary

Of the master's thesis – student **Ana Marić**, entitled

OPPORTUNITIES FOR DEVELOPING FAMILY AGRICULTURAL FARMS THROUGH NON-AGRICULTURAL ACTIVITIES

This master's thesis explores various opportunities for the development of family farms through the implementation of non-agricultural activities. Analyzing contemporary trends and challenges in agriculture, the research focuses on the diversification of economic activities within family farms. Through examples such as rural tourism, agrotourism, organic product manufacturing, etc., the paper examines the economic, social, and ecological benefits of such approaches. The analysis also includes evaluating business enhancement through the introduction of agrotourism at the Marić Family Farm. Performance was assessed using indicators like income per unit of area, net profit, as well as key business performance metrics (efficiency, productivity, and profitability). All indicators point to the fact that the introduction of non-agricultural activities improved the business of the family farm. The master's thesis provides insights into sustainable development strategies for family farms through diversification, fostering long-term growth, and stability in rural areas.

Keywords: family farms, diversification, agrotourism, efficiency, productivity, profitability

2. Uvod

Obiteljska poljoprivredna gospodarstva (OPG) imaju dugu tradiciju i značajan doprinos u ruralnom razvoju. Tradicionalno su se OPG-ovi usmjeravali na poljoprivrednu proizvodnju kao glavnu djelatnost, ali u današnjem sve kompleksnijem i konkurentnijem okruženju, sve više se ističe potreba za diversifikacijom i proširenjem njihovih aktivnosti kako bi se osigurala održivost i rast.

Ovaj rad istražuje mogućnosti razvoja obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava kroz nepoljoprivredne djelatnosti koje obuhvaćaju širok spektar poslovnih aktivnosti koje se mogu provoditi uz ili pored tradicionalne poljoprivredne proizvodnje. One pružaju OPG-ovima priliku da diverzificiraju svoj prihod, smanje ovisnost o sezonskim i tržišnim varijacijama u poljoprivredi te iskoriste svoje resurse i vještine na inovativne načine.

Diversifikacija obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava, kako navode Hadelan i suradnici (2019.), predstavlja širenje osnovne poljoprivredne djelatnosti poljoprivrednika putem stvaranja novih proizvoda, proizvoda s dodanom vrijednosti, pružanja ugostiteljskih i turističkih usluga te obrazovnih i demonstracijskih aktivnosti. Primjena diversifikacije ima za cilj osigurati rast i stabilnost prihoda poljoprivrednika, istovremeno smanjujući utjecaj nepovoljnih demografskih i socioekonomskih trendova u ruralnim područjima.

Prema Grgiću i suradnicima (2009.), diversifikacija na poljoprivrednim gospodarstvima predstavlja proces razvoja novih oblika proizvodnje koji direktno utječu na društvo i zajednicu u kojoj gospodarstvo djeluje. Oni promatraju diversifikaciju kao dugoročni i strateški izuzetno važan zadatak koji zahtijeva razumijevanje promjena u situaciji poljoprivrednih gospodarstava te njihovih primarnih i sekundarnih djelatnosti.

Zmaić i suradnici (2011.) ističu da iskustvo mnogih zemalja pokazuje da poljoprivreda više ne može biti glavna osnova ruralne ekonomije. Umjesto toga, treba se usredotočiti na širok spektar aktivnosti koje se temelje na neiskorištenim potencijalima ruralnih područja. Autori naglašavaju važnost malih i srednjih poljoprivrednih gospodarstava koja bi trebala odigrati ključnu ulogu u obnovi, očuvanju i integralnom, multifunkcionalnom razvoju ruralnih područja. Ovaj pristup ima za cilj ublažavanje cjelokupne tranzicije s ciljem stvaranja održive i raznolike ruralne ekonomije.

Uzimajući u obzir da se ruralna područja često suočavaju s problemima poput depopulacije, gubitka tradicionalnih poljoprivrednih aktivnosti i ograničenog pristupa tržištima, diversifikacija aktivnosti na poljoprivrednim gospodarstvima postaje ključna strategija za revitalizaciju tih područja. Malim i srednjim poljoprivrednim gospodarstvima pružaju se mogućnosti za razvoj novih poslovnih modela, uključujući turizam, seoski turizam, proizvodnju ekoloških proizvoda, preradu hrane, energetske proizvodnje i usluge za zajednicu.

Ukupno gledajući, diversifikacija obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava predstavlja strateški pristup koji omogućuje poljoprivrednicima da prošire svoje poslovanje, prilagode se promjenjivim okolnostima i ostvare održiv rast. Kroz raznolikost aktivnosti, poljoprivrednici ostvaruju ekonomsku, socijalnu i ekološku dobrobit za sebe i svoju zajednicu.

Osim diversifikacije, zeleno poduzetništvo je također prikazano kao jedna od strategija revitalizacije ruralnih područja. Zeleno poduzetništvo se odnosi na poslovne aktivnosti i prakse koje teže ostvarivanju ekološke održivosti, smanjenju negativnih utjecaja na okoliš i doprinosu zaštiti prirodnih resursa. Ovaj koncept poduzetništva usmjerava se prema inovativnim i ekološki osviještenim rješenjima koja promiču ekološku odgovornost, energetska učinkovitost, obnovljive izvore energije, recikliranje i održivo korištenje resursa.

Kao problem istraživanja detektirano je napuštanje ruralnih područja. Napuštanje ruralnih područja jedan je od izraženijih problema na području Osječko-baranjske županije (OBŽ) koji ostavlja posljedice na ekonomsku vitalnost područja i posebno na mogućnost opstanka poljoprivredne proizvodnje. Ovaj problem je prepoznala i Europska Unija koja omogućuje ruralnom stanovništvu koje se bavi poljoprivredom korištenje različitih mjera iz Programa ruralnog razvoja (PRR) kako bi unaprijedili i diverzificirali svoju proizvodnju. U radu se stoga želi istražiti kojim se sve diversificirajućim djelatnostima poljoprivredna gospodarstva mogu baviti s ciljem unaprjeđenja poslovanja te kakva je zainteresiranost nositelja na području OBŽ-a za dostupne natječaje PRR-a.

Ruralna područja u Europskoj uniji su 2021. godine zauzimala 45 % ukupne površine, dok je samo 21 % stanovništva živjelo na tim područjima (Eurostat, 2023.). Ovi podaci ukazuju na izraženu depopulaciju ruralnih područja. U razdoblju od 2015. do 2020. godine, primijećen je pad broja stanovnika na seoskim područjima od 0,1 % godišnje, dok se u ruralno-urbanim (mješovitim) područjima nije zabilježila značajna promjena. S druge strane, stanovništvo pretežno urbanih regija bilježilo je godišnji rast od 0,4 % (Eurostat, 2023.). Posebno se ističu dvije hrvatske regije koje su prednjačile u padu broja stanovnika. Prema najnovijim podacima Eurostat-a (2023.), u razdoblju od 2015. do 2020. godine, ruralna područja s najvišim stopama depopulacije unutar država članica Europske Unije bile su hrvatske regije Vukovarsko-srijemska županija (-2,5% godišnje) i Požeško-slavonska županija (-2,3%), te bugarska regija Vidin (također -2,3%).

Ovi alarmantni trendovi u ruralnom području zahtijevaju pažnju i aktivno djelovanje kako bi se ublažile negativne posljedice depopulacije. Diversifikacija aktivnosti na poljoprivrednim gospodarstvima može odigrati ključnu ulogu u revitalizaciji i održivom razvoju ruralnih područja. Stvaranje novih poslovnih modela, kao što su turizam, proizvodnja ekoloških proizvoda i energetska proizvodnja, može pružiti nove prilike za zapošljavanje, očuvanje kulturne baštine i poboljšanje kvalitete života u ruralnom okruženju.

Kroz sveobuhvatan pregled relevantne literature, analizu primjera dobre prakse i intervju s vlasnicom OPG-a, koja je uspješno razvila nepoljoprivredne djelatnosti, ovaj rad će pružiti uvid u mogućnosti i perspektive koje se pružaju OPG-ovima kroz razvoj nepoljoprivrednih djelatnosti.

Napredak i inovacija su ključni za održivost i konkurentnost obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava. Razvoj nepoljoprivrednih djelatnosti predstavlja izazov i priliku za OPG-ove da diversificiraju svoje poslovanje, stvore dodatnu vrijednost i prilagode se promjenjivim zahtjevima tržišta.

2.1. Cilj rada

Cilj rada je teorijski objasniti utjecaj i ulogu diversifikacije u poljoprivredi i ruralnom razvoju te na primjeru OPG-a Marić Božana, koji se bavi ratarstvom, stočarstvom i pčelarstvom prikazati mogućnosti razvoja i unapređenja poslovanja kroz nepoljoprivredne djelatnosti kako bi se uvođenjem dodatne djelatnosti povećala konkurentnost i profitabilnost OPG-a. Uz to, cilj je ukazati na važnost zelenog poduzetništva, budući da su poduzeća koja se okreću zelenom tržištu zapravo neizostavna u budućnosti.

2.2. Metodologija rada

U radu će se koristiti podaci prikupljeni dubinskim intervjuiranjem na OPG-u Marić Božana, a zatim će se analiziranjem trenutno dostupnih natječaja iz SP ZPP 2023.–2027. omogućiti ocjenjivanje alternativa koje su na raspolaganju OPG-u. Od sekundarnih podataka koristit će se statistički podaci i rezultati iz prethodnih istraživanja kojima će se objasniti mogući oblici diversifikacije te prikazati uspješni primjeri OPG-a koji su svoju djelatnost proširili. Za vrednovanje predloženih mogućnosti razvoja koristit će se osnovni pokazatelji uspješnosti poslovanja (ekonomičnost, produktivnost i rentabilnost). Ekonomičnost uzima u obzir odnos prihoda i rashoda, produktivnost odnos između rezultata i ljudskih resursa, dok rentabilnost u omjer stavlja profit/dobit sa uloženim kapitalom.

3. O poduzetništvu i poduzetniku

Hrvatska enciklopedija definira poduzetništvo kao „... ukupnost organizacijskih, nadzornih, usmjeravajućih, voditeljskih i upravljačkih funkcija poslovnog čovjeka. U ekonomskoj se teoriji poduzetništvo promatra kao poseban proizvodni čimbenik. Zadatak mu je da na najpovoljniji način kombinira i koordinira druge proizvodne čimbenike (rad, zemlja, kapital) i tako maksimizira čisti profit“ (Hrvatska enciklopedija, 2022). Pojam „poduzetništvo“ definira se u različitom kontekstu – kao aktivnost vezanu za gospodarstvo i kao ona vezana za ljudske osobine. Prema Tkalec (2022:41) „Značajna je podjela definicija koje preferiraju „poduzetništvo“ kao aktivnost koja nije povezana s gospodarskom djelatnošću te definira neke ljudske osobine. Druge i najčešće vrste definicija opisuju poduzetništvo kao gospodarsku djelatnost koja kombiniranjem različitih činitelja ima za posljedicu određeni rezultat. Dijalektički gledano, nužno je funkcionalno prožimanje obiju vrsta definicija. Nema gospodarskog razvoja bez kreativnosti i inovativnosti koje su glavne odrednice definicije poduzetništva u širem smislu te riječi“¹. Razvidno je da su kreativnost i inovativnost ključne za poduzetnički uspjeh.

Svi autori se slažu kako su ključne karakteristike uspješnih poduzetnika: altruizam, kreativnost i inovativnost, hrabrost, upornost, vizionarstvo, mudrost, samostalnost, odgovornost, poštenje, samouvjerenost, strpljenje, stvaralaštvo, svrhovitost, sklonost (razumnom) preuzimanju rizika i radoholizam (Hisrich i sur., 2011). Te osobine preslikavaju se i na uspješne poduzetnike.

Prema Milleru (2020) odabrano je deset ključnih karakteristika uspješnih poduzetnika: znatiželja, strukturirano eksperimentiranje, prilagodljivost, odlučnost, izgradnja tima, tolerancija rizika, nošenje s neuspjehom, ustrajnost, inovativnost i dugoročni fokus.

Poduzetništvo je i izazov, i velika prilika, a za uspjeh su potrebne određene kvalitete. Ne postoji pravi ili pogrešan način da se bude poduzetnik. Karakteristike i ponašanja poput eksperimentiranja, upornosti i inovativnosti mogu se razviti s vremenom, iskustvom i obukom (Širola, 2014). Sve dok osoba posjeduje poduzetnički duh, moći će iskoristiti prilike i prevladati izazove tijekom ovog putovanja.

¹ „Tako Nacionalni okvirni kurikulum definira poduzetništvo (poduzetničku kompetenciju) kao niz osobina ličnosti: kreativnost, samostalnost, spremnost na preuzimanje rizika, socijalne i komunikacijske sposobnosti, s temeljnim znanjima iz područja gospodarstva i vođenja poslova, sposobnost uočavanja prilika u kojima svoje ideje mogu pretvoriti u pothvat u različitim kontekstualnim situacijama. Poduzetništvo nužno ne podrazumijeva gospodarsku aktivnost. Manifestacija poduzetničkih karakteristika je moguća i u društvenim područjima. Osobe mogu biti poduzetne (kreativne, inovativne, sklone timskom radu, odgovorne, samostalne, sklone preuzimati rizik i dr.) i izvan gospodarskih aktivnosti“ (Tkalec, 2022:38).

4. Zeleno poduzetništvo

Zeleno poduzetništvo je aktivnost svjesnog rješavanja ekološkog i/ili društvenog problema/potrebe kroz realizaciju poduzetničke ideje uz visoku razinu rizika, koja ima pozitivan učinak na prirodni okoliš, a istovremeno je financijski održiva. Kao društveno odgovorna, svaka tvrtka/startup mora razmišljati i djelovati sa zelenom svijesću kako bi njegovala buduće generacije (Berle, 1991).

Unatoč doprinosu transformaciji suvremenih poslovnih praksi na ekološki održiv način, nema dovoljno informacija o različitim vrstama zelenih tehnologija i njihovoj primjeni. Stoga je bitno identificirati i klasificirati poslovne modele koji se fokusiraju na zelene tehnologije, kako bi se promicalo stvaranje i primjena tih tehnologija. Iako je literatura o poslovnim modelima baziranim na zelenim tehnologijama tijekom proteklog desetljeća počela dobivati sve veću pozornost, multidisciplinarna istraživanja o ovom rastućem fenomenu još uvijek su u ranoj fazi i fragmentirana su (Trapp i Kanbach, 2021).

Došlo je do povećanja potražnje za ekološki prihvatljivim proizvodima, potrošači su danas više zabrinuti za okoliš i kreću se prema zelenijem tržištu. Gupta i Dharwal (2022) definiraju pojam „zeleno tržište“. Zelene tvrtke postavljaju marketinške inicijative i ciljeve poslovanja kako bi pomogle smanjiti utjecaj na okoliš (koji proizlazi iz njihovih operacija, primjerice proizvodnje i dostave ponuđenih dobara). Poduzeća koja se okreću zelenom tržištu nastoje maksimizirati ekološku, ali i društvenu korist.

Postoji Strategija Europske komisije kako bi Europa postala prvi klimatski neutralni kontinent. Poduzetnici su danas oprezniji i okreću se prema društveno odgovornijim građanima te su shvatili svoju ulogu u održivom poslovanju za bolje sutra. Koncept zelenog poduzetništva trenutno je u početnoj fazi, ali se kreće prema fazi zrelosti. Postoje istraživačke studije koje su dostupne javnosti, i tiču se održivog razvoja. Razvoj zelenih tržišta i poduzetništvo novog doba međusobno su povezani. Konkretno, učinak zelenog tržišta na održivi razvoj i zeleno poduzetništvo još nije dublje istražen (Gupta i Dharwal, 2022).

Glavna razlika koja diferencira zelene poduzetnike od tradicionalnih poduzetnika je što zeleni poduzetnici žele stvoriti poslovni model koji je ekonomski isplativ, ekološki osviješten i stvara društvenu vrijednost. Zeleno poduzetništvo je nova kategorija poduzetništva koja naglašava brigu o okolišu. Kombinira snažan poduzetnički duh s uvažavanjem koncepta održivog razvoja. Zbog toga su sve češće strategije i politike usmjerene za poticanje zelenog rasta, velika većina njih primarno se usredotočuje na traženje ekološki prihvatljivih tehnologija i istraživanje ekoloških izazova, kao što su klimatske promjene. Zeleno poduzetništvo se tako transformiralo iz čisto komercijalnih pothvata – naporima zajednice – u poslovanje prihvatljivo za budućnost, dapače, čak i neizostavno (Gupta i Dharwal, 2022).

Koncept održivog razvoja (zadovoljiti potrebe današnjice, bez dovođenja u pitanje mogućnosti budućih generacija da zadovolje svoje potrebe) nastoji ujednačiti svoja tri temeljna oslonca – socijalnu pravdu, ekonomsku sigurnost i ekološku ravnotežu (Borožan, 2012). S tim se slažu Črnjar, M. i Črnjar, K. (2009:78): „Pojam održivog razvoja “Sustainable

Development” potječe iz šumarstva, a odnosi se na mjeru pošumljavanja površina i na sječū šuma koje su bile međuzavisne i nisu smjele narušiti biološku obnovu šume. Tijekom procesa razumijevanja termina “održivost” i “održivog razvoja”, osim ekološke ravnoteže vezane za te termine, sve se više isticala ekonomska sigurnost i socijalna pravednost kao elementi od kojih je “sastavljen” održivi razvoj“.

S obzirom na relevantnost utjecaja zelenog tržišta na zeleno poduzetništvo i održivi razvoj, poduzetnici poduzeća (temeljena na znanju) mogu usmjeriti u zeleno poduzetništvo i na taj način doprinijeti održivom razvoju. Važno je uspostaviti i ojačati zelenu kulturu u svom poslovanju. Menadžeri i poduzetnici moraju steći određene kompetencije za osnivanje zelenih poduzeća i održavanje takvog poslovanja. Poduzetnik bi trebao poduzeti dodatne napore za implementaciju ekološki prihvatljivih modela i metoda proizvodnje.

Ekološki proizvod može se definirati kao: „Ekološki proizvodi proizvedeni su sukladno Uredbama EU, Zakonu o ekološkoj proizvodnji poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda RH, pratećim Pravilnicima i njihovim izmjenama i dopunama. Pravo prodaje i deklariranja proizvoda pod nazivom ekološki imaju samo oni koji se proizvode i prerađuju sukladno spomenutoj regulativi, sustavno su praćeni, za proizvodnju posjeduju potvrđnicu i kao takvi su upisani u ekološki upisnik“ (Agroklub, 2015). Rastuća zabrinutost za okoliš u pogledu zagađenja, ekstremnih klimatskih prilika, emisije stakleničkih plinova i globalnog zatopljenja dovela je do pomaka u preferencijama potrošača prema zelenim ekološkim proizvodima/uslugama.

Eko-oznake i ekološki certifikati sve su traženiji na proizvodima. „Eko-oznake označavaju proizvode i usluge koje poštuju visoke standarde zaštite okoliša tijekom životnog ciklusa. Eko-oznake su važan instrument u promicanju politike održive proizvodnje i potrošnje kojoj je cilj smanjiti negativan učinak proizvodnje i potrošnje na okoliš, zdravlje, klimu i prirodna dobra te poticati društveno odgovorno poslovanje i održive stilove života. Eko-oznake su putokaz potrošačima („dobro za okoliš dobro za mene“) da se radi o kvalitetnim proizvodima i da se potrošači mogu na njih osloniti“ (Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja, 2022).

4.1. Zeleno poduzetništvo u Republici Hrvatskoj

Zeleno poduzetništvo u Republici Hrvatskoj sporije se razvija, ali većina novih poduzetnika teži barem jednom načelu održivog razvoja. Poduzetnike u bavljenju zelenim poduzetništvom mogu odvratiti komplicirane procedure stjecanja relevantnih certifikata i rigorozni postupci kontrole i provjere prilikom certificiranja, sve u svrhu postizanja maksimalne razine kvalitete. “Subjekti u ekološkoj poljoprivredi upisuju se u Upisnik subjekata u ekološkoj poljoprivredi na temelju zahtjeva. Zahtjev se podnosi u podružnicama/regionalnim uredima Agencije za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju na obrascu ZUS iz Priloga 1. Pravilnika o kontrolnom sustavu ekološke poljoprivrede (NN 11/2020). Upisnik subjekata vodi Agencija za plaćanja kao javnu službenu evidenciju u elektroničkom obliku. Ministarstvo poljoprivrede objavljuje Popis subjekata s pripadajućim dokazima sukladnosti u

obliku potvrđnice/certifikata proizvoda na službenim mrežnim stranicama Ministarstva u skladu sa Zakonom o poljoprivredi (NN 118/2018, 42/2020., čl. 101)” (Ministarstvo poljoprivrede, 2022).

Obiteljska poljoprivredna gospodarstva važna su jer, osim u ekološkom smislu, mogu značajno doprinijeti i ruralnom razvoju i razvoju turizma regije. Rezultati istraživanja koje su proveli Ružić i sur. (1997) otkrivaju „...da su obiteljska poljoprivredna gospodarstva Istre s raspoloživim proizvodnim, smještajnim, ljudskim i drugim resursima dobar oslonac za razvoj ruralnih oblika turizma, posebno turizma na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima, u istarskim selima, te ruralnim prirodnim i povijesnim lokalitetima“. Postoji potencijal i mogućnost da se ovi zaključci primjene i na OPG koji je detaljnije istražen u ovom radu. U tom kontekstu postoji i velik potencijal za proširivanje istraživanja te produbljivanje u drugim smjerovima.

5. Ruralni turizam

Ruralni turizam predstavlja oblik turizma koji se odvija u ruralnim, seoskim ili prirodnim područjima. Ova vrsta turizma privlači posjetitelje koji traže izbjegavanje gradske vreve te žele iskusiti autentičan život na selu, prirodu, tradicionalnu kulturu i lokalnu gastronomiju (Rosalina i sur., 2021.).

Ruralni turizam nudi raznovrsne aktivnosti i doživljaje, kao što su boravak na seoskim imanjima, obilazak poljoprivrednih gospodarstava, sudjelovanje u poljoprivrednim aktivnostima poput berbe voća ili povrća, upoznavanje stočarstva, vožnja biciklom ili pješaćenje kroz prekrasne krajolike, posjet prirodnim rezervatima ili nacionalnim parkovima te upoznavanje lokalne tradicije, umjetnosti i obrta. Ruralni turizam može pružiti dodatni izvor prihoda za lokalne stanovnike, posebno za male poljoprivrednike i obiteljska gospodarstva, potičući razvoj lokalne ekonomije i održavanje ruralne infrastrukture. Također može potaknuti očuvanje tradicionalnih znanja i vještina te promicanje lokalne kulture i nasljeđa te pružiti jedinstvene doživljaje posjetiteljima, omogućujući im da se povežu s prirodom, lokalnom zajednicom i tradicijom (Wijijayanti i sur., 2020.).

Ono što je najbitnije, i usko povezano uz temu ovoga rada, ruralni turizam može pridonijeti održivom razvoju, jer promiče ekološku svijest i zaštitu prirode. Posjetitelji često imaju priliku uživati u netaknutoj prirodi, obnovljivim izvorima energije i ekološkim praksama poljoprivrede. Održivi pristup ruralnom turizmu može doprinijeti očuvanju biološke raznolikosti, zaštiti prirodnih resursa i smanjenju negativnih utjecaja na okoliš.

Uz sve ove prednosti, važno je naglasiti da razvoj ruralnog turizma zahtijeva odgovoran pristup. Potrebno je uskladiti turističke aktivnosti s lokalnim potrebama i ograničenjima, očuvati identitet i autentičnost ruralnih područja te sudjelovati u aktivnostima održivog razvoja i zaštite okoliša.

Ruralni turizam ima veliki potencijal za poticanje održivog razvoja ruralnih područja, očuvanje prirodnih i kulturnih resursa te poboljšanje životnih uvjeta lokalnog stanovništva. Uz pravilno planiranje, suradnju i podršku, ruralni turizam može pružiti koristi svima uključenima, stvarajući bogatstvo iskustava za posjetitelje i podržavajući održivu budućnost ruralnih zajednica.

5.1. Ruralni turizam u Republici Hrvatskoj

Ruralni turizam u Hrvatskoj predstavlja značajan segment turističke ponude zemlje. Hrvatska se može pohvaliti prekrasnim ruralnim područjima koja nude bogatu prirodnu ljepotu, kulturnu baštinu i autentičan život na selu.

Ruralna područja u Hrvatskoj obuhvaćaju raznolike krajolike poput seoskih naselja, vinogradarskih i poljoprivrednih područja, planinskih sela te obalnih i otočnih regija. Ova

područja privlače posjetitelje svojom netaknutom prirodom, slikovitim pejzažima, tradicionalnom arhitekturom, gastronomijom i običajima.

Aktivnosti i doživljaji koje nudi Hrvatska su brojni. Posjetitelji mogu istraživati seoske farme i sudjelovati u poljoprivrednim aktivnostima poput branja voća i povrća, sakupljanja maslina ili sudjelovanja u proizvodnji vina i tradicionalnih proizvoda. Također, mogu se upustiti u pješčenje ili vožnju biciklom kroz prekrasne prirodne krajolike, posjetiti seoske kuće i etno-sela te upoznati lokalne običaje i tradiciju.

Jedna od posebnosti ruralnog turizma u Hrvatskoj su agroturizmi, koji pružaju smještaj, obroke i druge usluge u seoskim domaćinstvima. Ovi obiteljski objekti omogućuju gostima da dožive autentičan seoski način života, uživajući u domaćoj kuhinji, lokalnim proizvodima i gostoljubivosti domaćina.

Hrvatska se također može pohvaliti brojnim prirodnim parkovima, parkovima prirode i ruralnim rezervatima koji nude izvanredne mogućnosti za ruralni turizam. Nacionalni parkovi kao što su Plitvička jezera, Krka, Brijuni i Kornati, privlače posjetitelje ljepotom svoje prirode, netaknutim ekosustavima i mogućnostima za istraživanje.

Ruralni turizam u Hrvatskoj ima pozitivan utjecaj na lokalne zajednice. Potiče razvoj ruralnih područja, očuvanje tradicije i običaja, stvaranje novih radnih mjesta i poboljšanje kvalitete života lokalnih stanovnika.

Uz svoju bogatu prirodnu i kulturnu baštinu, Hrvatska je stoga idealna destinacija za sve one koji žele doživjeti autentičan ruralni turizam, istražiti prirodu i kulturu te uživati u gostoljubivosti ruralnih zajednica.

5.2. Mjere ruralnog turizma u RH

Ruralni razvoj, kao jedan od stupova Zajedničke poljoprivredne politike, osigurava financiranje putem Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj (EPFRR). Njegov dugoročni cilj je unaprijediti konkurentnost poljoprivrede, održivo upravljati prirodnim resursima te postići uravnotežen razvoj ruralnih područja.

U Hrvatskoj, Program ruralnog razvoja za razdoblje od 2014. do 2020. godine vrijedan je oko 2,4 milijarde eura. U prijelaznom razdoblju 2021. - 2022., programi ruralnog razvoja nastaviti će se provoditi s povećanim alokacijama iz višegodišnjeg financijskog okvira Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj te sredstvima Europskog plana oporavka (EURI) u iznosu od 901 milijun eura. Ukupna alokacija iznosi 3,2 milijarde eura.

Program ruralnog razvoja u Hrvatskoj obuhvaća 19 mjera koje imaju za cilj povećanje konkurentnosti poljoprivrede, šumarstva i prerađivačke industrije te unapređenje životnih i radnih uvjeta u ruralnim područjima. Ove mjere podupiru različite aktivnosti, kao što su modernizacija poljoprivrednih gospodarstava, ruralni turizam, očuvanje okoliša, ulaganje u ruralnu infrastrukturu i razvoj lokalnih zajednica.

Programom ruralnog razvoja stvara se okvir za poticanje inovacija, diversifikacije i održivog razvoja ruralnih područja u Hrvatskoj. Kroz financijsku podršku i provedbu različitih mjera, cilj je osnažiti poljoprivredne proizvođače, potaknuti gospodarski rast, očuvati prirodne resurse te stvoriti bolje uvjete za život i rad u ruralnim zajednicama.

Na stranici ruralnirazvoj.hr javno je objavljen indikativni plan objave natječaja za prošlu, 2022. godinu. U tablici 1. vidljive su mjere i tipovi operacija planiranih u kvartalima.

Tablica 1. Plan objave natječaja za 2022. godinu

1. KVARTAL	2. KVARTAL
Investicije u osnovnu infrastrukturu javnog navodnjavanja	Ulaganje u šumsku infrastrukturu
Potpورا za sudjelovanje poljoprivrednika u sustavima kvalitete za poljoprivredne i prehrambene proizvode	Povećanje dodane vrijednosti poljoprivrednim proizvodima – male klaonice
Restrukturiranje, modernizacija i povećanje konkurentnosti poljoprivrednih gospodarstava – sektor mliječnog govedarstva	Povećanje dodane vrijednosti poljoprivrednim proizvodima (mlijeko, meso, voće i povrće, ostali sektori)
Restrukturiranje, modernizacija i povećanje konkurentnosti poljoprivrednih gospodarstava – ulaganja u skladišne kapacitete za žitarice i uljarice	Korištenje obnovljivih izvora energije
Konverzija degradiranih šumskih sastojina i šumskih kultura	Restrukturiranje, modernizacija i povećanje konkurentnosti poljoprivrednih gospodarstava – oprema za navodnjavanje
Modernizacija tehnologija, strojeva, alata i opreme u pridobivanju drva i šumsko-uzgojnim radovima	Neproizvodna ulaganja vezana uz očuvanje okoliša
Potpورا za očuvanje, održivo korištenje i razvoj genetskih resursa u poljoprivredi	Ulaganja u razvoj nepoljoprivrednih djelatnosti u ruralnim područjima
Osiguranje usjeva, životinja i biljaka	Uspostava proizvođačkih grupa i organizacija
Obnova poljoprivrednog zemljišta i proizvodnog potencijala	

Izvor: Izrada autora prema Upravi za potpore poljoprivredi i ruralnom razvoju <https://ruralnirazvoj.hr/natjecaji/> - pristup 20. srpnja 2023.

Osim natječaja, pokrenute su i intervencije, poput osnovne potpore dohotku za održivost, dodatne potpore dohotku za mlade poljoprivrednike i slično. Kroz ove intervencije, cilj je postići ravnotežu između ekonomskog razvoja, očuvanja okoliša i društvenog napretka u ruralnim područjima te stvoriti održive i otporne zajednice.

Zainteresiranost nositelja OPG-ova na području OBŽ za dostupne natječaje PRR-a je očekivano velika, te ona raste iz godine u godinu.

6. OPG

Vlasnici OPG-a svakako su poduzetnici, a također doprinose i ruralnom turizmu, zbog čega je važno sagledati neke njihove ključne karakteristike. Obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo (OPG) je oblik organiziranja poljoprivredne proizvodnje koji se temelji na obiteljskom vlasništvu, radu i upravljanju. OPG-ovi su važan segment poljoprivrednog sektora u mnogim zemljama diljem svijeta, uključujući i Hrvatsku.

OPG-ovi imaju brojne prednosti i potencijale. Obiteljski pristup i kontinuitet proizvodnje često rezultiraju visokom kvalitetom proizvoda i vjernim kupcima. OPG-ovi imaju mogućnost diversifikacije proizvodnje, što im omogućuje prilagodbu tržišnim zahtjevima i iskorištavanje različitih tržišnih potencijala. Osim toga, OPG-ovi su često povezani s lokalnom zajednicom, promoviraju održivost i očuvanje ruralnog okoliša.

Na OPG-ovima se može provoditi raznovrsna poljoprivredna proizvodnja. To može uključivati biljnu proizvodnju poput usjeva, povrća, voća, vinove loze, ali i stočarstvo poput govedarstva, svinjogojstva, peradarstva i druge vrste životinjske proizvodnje. Također, OPG-ovi mogu se baviti alternativnim vrstama proizvodnje kao što su ekološka proizvodnja, agroturizam, prerada hrane ili proizvodnja domaćih proizvoda.

Važno je istaknuti da OPG-ovi imaju pristup različitim kanalima prodaje. Direktna prodaja na OPG-u, poput prodaje na tržnicama ili kućne prodaje, omogućuje izravan kontakt s kupcima. Osim toga, OPG-ovi mogu uspostaviti suradnju s trgovinama, restoranima i drugim subjektima u prehrambenom sektoru. Uz to, online prodaja postaje sve popularnija, pružajući OPG-ovima mogućnost širenja svog tržišta i dosega.

OPG-ovi mogu ostvariti različite oblike potpore i financiranja. Nacionalni i europski programi potpore pružaju financijsku podršku za razvoj OPG-a, unaprjeđenje proizvodnje i diversifikaciju poslovanja. Također, postoje i krediti i fondovi namijenjeni OPG-ovima koji im omogućuju ulaganje u nove tehnologije, infrastrukturu ili proširenje proizvodnje. Edukacija i savjetovanje također su važni resursi koji pomažu OPG-ovima u unapređenju njihovog poslovanja i upravljanju.

Unatoč brojnim prednostima, OPG-ovi se suočavaju s različitim izazovima. To uključuje pravne i administrativne izazove, nedostatak resursa i tehnologija, konkurenciju na tržištu te promjene u potražnji i trendovima. Inovacije u poljoprivredi i tehnologije mogu im pomoći u unapređenju proizvodnje i učinkovitosti. Potražnja za lokalnim i ekološki održivim proizvodima pruža OPG-ovima mogućnost širenja tržišta.

OPG-ovi u Hrvatskoj imaju bogatu tradiciju i važnu ulogu u poljoprivrednom sektoru. Mnogi OPG-ovi su poznati po visokokvalitetnim proizvodima kao što su maslinovo ulje, vino, med, sirevi i druge domaće delicije. OPG-ovi su također važan faktor ruralnog razvoja i održivosti lokalnih zajednica.

6.1. *Nepoljoprivredne djelatnosti OPG-a*

Diversifikacija OPG-a je proces proširenja OPG-a izvan tradicionalnog poljoprivrednog rada dodavanjem novih aktivnosti za stvaranje dodatnih prihoda. To može uključivati proširenje poljoprivrednih aktivnosti na nove inovacije ili prelazak na poslove koji nisu povezani s poljoprivredom.

Diversifikacija može uključivati različite stvari, od dodavanja uzgoja peradi na pašnjacima i proizvodnje organskog goveda do otvaranja pansiona u štali ili postavljanja lokalne turističke atrakcije.

Ono što je korisno razmotriti kod diversifikacije su:

1. Neiskorišteni resursi - mnoge farme imaju neiskorištene zgrade i farme resurse. Farme koje uspješno diversificiraju često mogu iskoristiti svoje postojeće resurse na farmi.
2. Nepokrivena lokalna potražnja - sposobnost zadovoljenja lokalne potražnje za proizvodom ili uslugom koja trenutačno nije dostupna može pružiti priliku za proširenje poslovanja na novim područjima.
3. Postojeće vještine i stručnost - igranje na svoje postojeće iskustvo i znanje u poljoprivredi povećava šanse za uspjeh, i također olakšava tranziciju sa tradicionalne farme na ruralno poduzeće.
4. Interesna područja - aktivno razvijanje ideja koje zanimaju vlasnika OPG-a, potaknut će ga na ulaganje dodatnog vremena i truda potrebnih za uspješno vođenje ruralnog poduzetništva.

Postoji nekoliko načina kako se može generirati dodatni prihod s OPG-a. Poljoprivrednici mogu iskoristiti turističke prilike, proizvoditi proizvode ili proširiti svoju proizvodnju izvan tradicionalnih kultura.

Ideje diversifikacije uključuju ulaganje u koze, krave ili kokoši za proizvodnju i prodaju mlijeka, sira i jaja. Također, moguć je uzgoj i prodaja specijalnih cvjetova ili povrća koji će privući lokalnu zajednicu. Pružanje prilike obiteljima za interakciju sa životinjama i vožnju traktora kroz otvorenu farmu može biti privlačno za posjetitelje.

Uz to, jedna od mogućnosti je i organizirati avanturističke dane na kojima grupe ljudi sudjeluju u branju voća ili na aktivnostima na otvorenom u svrhu poboljšanja njihovih vještina. Još jedan takav primjer je organizacija događaja i radionica za umjetnost i obrt što može biti korisno za lokalnu zajednicu. Nadalje, sezonske prilike poput Halloween-a, Božićnih svjetionika, sezone suncokreta i ljetnih događaja mogu se iskoristiti za otvaranje OPG-a za javnost.

Neiskorišteno zemljište može se iskoristiti aktivnostima poput kampiranja ili pružanjem smještajnih objekata, kao što su šatori, kuće na drvetu ili kolibe. Neobrađeno zemljište, poput šume ili otvorenih područja, može se iskoristiti za stvaranje prostora za aktivnosti poput paintballa, vođenja užetnim stazama, labirinata, vožnje terencem ili brdskog biciklizma. U novije vrijeme postoji trend obnavljanja štala i njihovo iznajmljivanje kao vjenčane ili prostorije za zabave. Naposljetku, poljoprivredno zemljište može poslužiti kao odlično mjesto za jednokratne glazbene festivale, seoske sajmove ili druga tematska okupljanja.

Proizvodnja novih proizvoda preradom poljoprivrednih proizvoda predstavlja još jednu vrstu diversifikacije proizvoda u poljoprivrednom sektoru. Ova važna djelatnost obuhvaća razne procese kojima se sirovine iz poljoprivrede transformiraju u gotove proizvode spremne za potrošnju. Prerada poljoprivrednih proizvoda dodaje vrijednost sirovinama. Ovaj proces može uključivati čišćenje, rezanje, sušenje, kuhanje, hlađenje, smrzavanje, konzerviranje, pakiranje i druge tehnike kako bi se produžio rok trajanja proizvoda i poboljšao njihov ukus i kvaliteta. Pomoću ovog procesa omogućava se stvaranje raznovrsnih proizvoda iz poljoprivrednih sirovina. To uključuje proizvodnju hrane poput konzervi, džemova, sireva, sokova, brašna, ulja i mnogih drugih proizvoda. Osim hrane, prerada može obuhvaćati i proizvodnju vlakana, tekstila i biogoriva. Prerada igra ključnu ulogu u produženju roka trajanja poljoprivrednih proizvoda. Kroz konzerviranje, sušenje i hlađenje, sirovine se mogu očuvati i koristiti tijekom cijele godine. Ovo je posebno važno za sezonske usjeve. Još jedna pozitivna strana prerade je pomoć u smanjenju gubitaka hrane i otpada. Na primjer, prerada voća i povrća može spasiti proizvode koji bi inače završili kao otpad zbog previsoke proizvodnje ili oštećenja. Prerađeni poljoprivredni proizvodi često se izvoze na globalna tržišta, što pridonosi međunarodnoj trgovini i ekonomiji. Zemlje često razmjenjuju proizvode poput kave, čokolade, ulja i vina, čime se promiče međunarodna suradnja. Ukratko, prerada poljoprivrednih proizvoda ima ključnu ulogu u zadovoljavanju svjetskih potreba za hranom, produženju roka trajanja proizvoda, smanjenju otpada i promicanju ekonomske aktivnosti. Ova industrija kontinuirano evoluirala kako bi udovoljila promjenama u potrošačkim preferencijama i tehnološkim inovacijama.

Raznolikost diversifikacije OPG-ova može se vidjeti širom svijeta. Prvi takav primjer je Italija, poznata po svojim vinogradima i agroturizmu. U Toskani su se mnoge obiteljske farme diverzificirale otvaranjem vinarija i agroturističkih kompleksa. Posjetitelji mogu uživati u degustacijama vina, smještaju na farmi i obrocima s domaćim proizvodima. Uz to, postoje farme koje omogućuju turistima i posjetiteljima sudjelovanje u domaćoj proizvodnji i kuhanju poznatih talijanskih jela, te naposljetku i njihova degustacija. Sjedinjene Američke Države su poznate po farmama za proizvodnju i prodaju raznih vrsta sira. Primjerice, u državi Vermont, OPG-ovi su se specijalizirali za proizvodnju cheddara, gouda i drugih sireva, a također nude ture i degustacije za posjetitelje. U mnogim dijelovima Indije, OPG-ovi su prešli na ekološku poljoprivredu. Na primjer, OPG-ovi u saveznoj državi Sikkim proizvode ekološki uzgojene čajeve, začine i voće te ih izvoze širom svijeta. Mnoge mliječne farme u Novom Zelandu nude

ture posjetiteljima kako bi ih upoznali s procesom proizvodnje mlijeka. Posjetitelji mogu sudjelovati u mužnji krava i naučiti više o mliječnom sektoru. U francuskim ruralnim područjima, nekoliko OPG-ova otvorilo je restorane koji poslužuju autentične domaće specijalitete. Ovo je oblik diversifikacije koji kombinira proizvodnju hrane s ugostiteljstvom. Ovi primjeri ilustriraju različite načine na koje OPG-ovi diljem svijeta diversificiraju svoje aktivnosti kako bi ostvarili dodatni prihod i bolje se prilagodili tržištu i potrebama potrošača.

U Hrvatskoj se, prema podacima i zadnjem izvještaju Agencije za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju, dana 1.9.2023., u Upisniku poljoprivrednika nalazilo 126.096 OPG-a. Status OPG-a ima 61.099 poljoprivrednih gospodarstava, OPG za proizvodnju njih 62.714, OPG-a za proizvodnju i preradu 398, nešto više ima OPG-a za proizvodnju i usluge, njih 1.665, dok status OPG-a za proizvodnju, preradu i usluge ima 220 poljoprivrednih gospodarstava. Prema ovim je podacima vidljivo da, ako se stavi u omjer, malo je OPG-ova koji su se opredijelili u bilo kojem smjeru diverzifikacije, te je to nešto čime bi se trebalo baviti u budućnosti.

Iz gore navedenog izvještaja izvukli smo podatke o svim diversificirajućim dopunskim djelatnostima na OPG-ovima, koji su vidljivi u Tablici 2.

Tablica 2. Podaci iz Upisnika poljoprivrednika o dopunskim djelatnostima OPG-a

Dopunska djelatnost	Vrsta dopunske djelatnosti	Broj OPG-ova
1. PROIZVODNJA POLJOPRIVREDNIH I PREHRAMBENIH PROIZVODA NA OPG-u	prehrambeni proizvodi (alkoholna pića, ocat, piva do 2.000 hl, vina od grožđa, voćna vina, likeri, rakije)	628
	prehrambeni proizvodi (prerada mlijeka, proizvodnja kolača, kroštula, tjestenine, ušćerene kore agruma, proizvodnja sušenog/ zamrznutog/ konzerviranog voća i povrća, proizvoda akvakulture, prerada žaba i puževa, punjenje i pakiranje pčelinjih proizvoda, prerada mesa, proizvodnja topljene životinjske masti i čvaraka, klica, proizvoda od jaja, sirupa, sokova, ulja, džemova, pekmeza, kruha, proizvoda od gljiva, šumskih plodova, samoniklog, uzgojenog i ostalog bilja)	871

2. PROIZVODNJA NEPREHRAMBENIH PROIZVODA I PREDMETA OPĆE UPORABE NA OPG-u	<p>proizvodnja proizvoda od drva, proizvoda od slame i drugih pletarskih materijala, rukotvorina, nakita, igračka i suvenira od tkanine, kamena, gline, stakla i drugih materijala, proizvoda od pčelinjeg voska, eteričnih ulja, tradicijskih sapuna, proizvoda od konca i vune, proizvoda od svježeg i sušenog cvijeća</p>	578
3. PRUŽANJE USLUGA NA OPG-u	<p>pružanje usluga s poljoprivrednom i šumskom mehanizacijom, opremom, uređajima i/ili alatima koje obuhvaćaju rad s traktorima i drugim poljoprivrednim strojevima u komunalnim poslovima</p>	959
	<p>pružanje usluga s poljoprivrednom i šumskom mehanizacijom, opremom, uređajima i/ili alatima u građevinskim poslovima</p>	849
	<p>usluge u šumarstvu s poljoprivrednom i šumskom mehanizacijom, opremom, uređajima i/ili alatima</p>	487
	<p>usluge sa radnim životinjama</p>	80
	<p>usluge, aktivnosti i savjeti vezani uz držanje životinja, uzgoj bilja i preradu poljoprivrednih proizvoda</p>	154

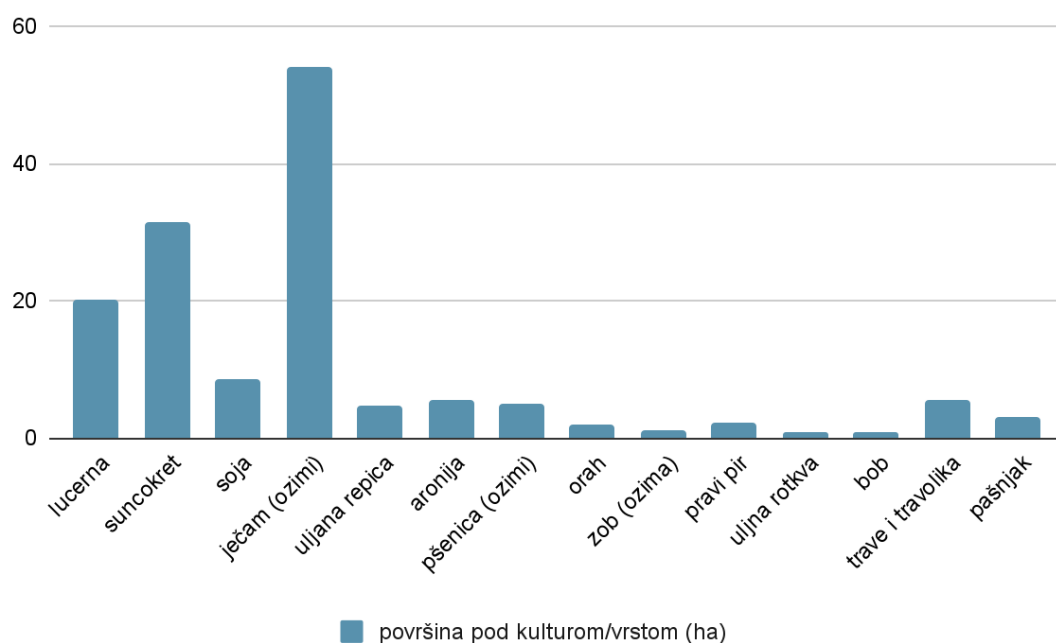
	rad s traktorima i drugim poljoprivrednim strojevima, opremom, uređajima i alatima u obradi zemljišta u sjetvenim, žetvenim i poslije žetvenim radovima, u berbi, u prijevozu uroda i plodova	4.110
	pružanje usluga prijevoza	347
	pružanje ugostiteljskih, turističkih usluga na OPG-u	1.928
	pružanje ostalih sadržaja i aktivnosti na OPG-u	376

Izvor: Izrada autora prema APPRRR (<https://www.aprrr.hr/> - pristup 01. rujna 2023.)

7. Primjer uspješnog OPG-a

Kao primjer uspješnog OPG-a odabran je OPG Marić Božana, koji se ujedno bavi ratarstvom, stočarstvom i pčelarstvom, te čiji je plan proširenje na agroturizam.

Na ukupnoj površini od 145,67 ha OPG Marić Božana uzgaja razne kulture: lucernu, suncokret, soju, ječam, uljanu repicu, aroniju, pšenicu, orah, zob, pravi pir, aroniju, uljnu rotkvu (rauolu), bob. Prema podacima iz Grafikona 2., među uzgojenim kulturama prema površini prednjači ječam, slijedi suncokret te zatim lucerna.

Grafikon 2. Biljne kulture uzgojene na OPG-u i površina pod kulturom/vrstom (ha)

Osim ratarstva, OPG se bavi i stočarstvom te posjeduje 14 svinja i 11 magaraca, od kojih su 8 ženskih i 3 muška. Pčelarstvo je također jedna od djelatnosti OPG-a, a posjeduju 52 košnice.

U razgovoru s nositeljicom OPG-a, proizlazi kako je plan OPG-a proširenje djelatnosti OPG-a na agroturizam. Plan proširenja OPG-a na agroturizam može biti iznimno koristan korak za diversifikaciju poslovanja i povećanje prihoda. Evo nekoliko ključnih koraka koji se mogu uzeti u obzir prilikom planiranja proširenja djelatnosti OPG-a na agroturizam:

1. Analiza tržišta: Prva faza je provesti detaljnu analizu tržišta za razumijevanje potražnje za agroturizmom u određenom području. Potrebno je istražiti trendove, identificirati ciljnu skupinu gostiju i saznati koje vrste agroturizma su najtraženije.
2. Razvoj ponude: Na temelju analize tržišta, potrebno je razviti ponudu agroturizma koja će privući goste. To može uključivati ponudu smještaja u ruralnom okruženju,

degustaciju domaćih proizvoda, vođene ture po imanju, radionice tradicionalnih vještina ili aktivnosti na otvorenom poput vožnje biciklom ili jahanja.

3. Poboljšanje infrastrukture: Ovisno o trenutnom stanju OPG-a, možda će biti potrebno poboljšati infrastrukturu. To može uključivati izgradnju ili renoviranje smještajnih objekata, stvaranje prostora za ugostiteljstvo i rekreaciju, ili poboljšanje pristupa i parkiranja za goste.
4. Marketinške aktivnosti: Promocija OPG-a kao agroturističke destinacije ključna je za privlačenje gostiju. Potrebno je razviti marketinški plan koji uključuje online i offline kanale, kao što su web stranica, društveni mediji, lokalni sajmovi i suradnja s turističkim agencijama ili udruženjima.
5. Osposobljavanje osoblja: Agroturizam zahtijeva gostoljubivost i kvalitetnu uslugu. Potrebno je osigurati da osoblje OPG-a ima potrebne vještine i znanja kako bi pružilo gostima izvrsno iskustvo. To može uključivati osposobljavanje u područjima poput komunikacije, gostoprimstva, upravljanja događajima i prezentacije hrane i pića.
6. Partnerstva i suradnje: Uspostavljanju partnerstava s drugim lokalnim OPG-ovima, turističkim atrakcijama ili ugostiteljskim objektima je također opcija prilikom stvaranja cjelovitog turističkog iskustva. Ovo može uključivati organiziranje zajedničkih događaja, razmjenu gostiju ili paket aranžmana s drugim ponuđačima usluga.
7. Kontinuirano usavršavanje i praćenje rezultata: Praćenje rezultata agroturističkog poslovanja ključno je za uspjeh. Redovito je potrebno procjenjivati zadovoljstvo gostiju, pratiti financijske pokazatelje i prilagoditi usluge prema povratnim informacijama i promjenama tržišta.

Proširenje OPG-a u agroturizam može donijeti brojne prednosti, uključujući povećanje prihoda, diversifikaciju poslovanja, promociju lokalnih proizvoda i razvoj ruralnog područja. S pravilnim planiranjem, ulaganjem i pružanjem kvalitetnih usluga, agroturizam može postati uspješna grana jednog OPG-a.

7.1. Ekonomika poslovanja OPG-a

Analizom podataka iz Porezne prijave i ukupnog dohotka za 2021. godinu, prikupljeni su i izdvojeni podaci o trenutnoj situaciji ekonomike poslovanja.

Tablica 3. Proizvodnja i prihod ratarskih kultura u 2021. godini

Naziv proizvoda	Proizvedeno (u kg)	Ostavljeno za vlastite potrebe (u kg)	Prodano (u kg)	Zarada (u HRK)
Pravi pir	79.200	1.000	78.200	239.004
Sijeno	27.800	27.800	0	0
Ječam	38.494	0	38.494	56.778
Pšenica	1.000	1.000	0	0
Zob	800	800	0	0
Uljana repica	1.000	1.000	0	0
Suncokret	126.100	0	113.985	648.237
Soja	71.340	600	69.094	481.179

Izvor: Izrada autorice

Za ocjenjivanje uspješnosti poslovanja OPG-a se mogu koristiti različiti pokazatelji kojima se ocjenjuju performanse gospodarstva. Neki od ključnih i najčešće korištenih pokazatelja su prihod po jedinici površine i neto dobit.

Neto dobit OPG-a je razlika između ukupnih prihoda (1.948.635,90) i ukupnih troškova (1.214.160,22). Ovaj pokazatelj mjeri koliko dobiti generira OPG nakon odbijanja svih troškova poslovanja. Upravo neto dobit (734.475,68), odnosno ukupni dohodak (vidljiv u Tablici 3.) ukazuje na pozitivno poslovanje.

Prihod po jedinici površine se računa dijeljenjem ukupnog prihoda koji OPG ostvaruje godišnje s površinom poljoprivrednog zemljišta koje koristite za proizvodnju. Ovaj pokazatelj pokazuje koliko se prihoda generira po jedinici površine, što može ukazivati na učinkovitost iskorištavanja resursa. Dijeljenjem prihoda (1.948.635,90) sa površinom (145,67 ha) dobije se prihod po jedinici površine od 13.377,06 HRK/ha.

Tablica 4. Primici, izdaci i ostvareni dohodak

OPIS	IZNOS (u HRK)
I. PRIMICI	
primici u gotovini	0,00
primici putem žiro računa	2.012.148,21
primici u naravi	92.727,37
primici u svezi otuđenja materijalne i nematerijalne imovine	0,00
primici poreznog razdoblja u visini iznosa evidentiranih izdataka nastalih temeljem amortizacije iz članka 31. stavak 7. Zakona	0,00
PDV u primicima	156.239,68
UKUPNO PRIMICI	1.948.635,90
II. IZDACI	
izdaci u gotovini	24.285,80
izdaci putem žiro računa	815.423,65
izdaci u naravi	489.689,80
izdaci otpisa	389.389,48
izdaci reprezentacije	0,00
izdaci u svezi s otuđenjem materijalne i nematerijalne imovine	0,00
PDV u izdacima	115.239,03
izdaci koji se porezno ne priznaju iz članka 33. Zakona	0,00
UKUPNO IZDACI	1.214.160,22
OSTVAREN DOHODAK	734.475,68

Izvor: Izrada autorice

Za vrednovanje mogućnosti razvoja korišteni su osnovni pokazatelji uspješnosti poslovanja (ekonomičnost, produktivnost i rentabilnost).

Za utvrđivanje ekonomičnosti po stvarnim (tekućim) cijenama uzimamo odnos prihoda (1.948.635,90) i rashoda (1.214.160,22), odnosno troškova poslovanja. Prema vrijednosti

pokazatelja ekonomičnosti ($e = 1,61$) poslovanje je uspješno i na svaku uloženu novčanu jedinicu generira se 1,61 HRK prihoda.

Tablica 5. Uloženi kapital u nepoljoprivrednu djelatnost

VRSTA TROŠKA	IZNOS TROŠKA (u HRK)
1. TROŠKOVI GRAĐENJA	
1.1. građevinski radovi - zemljani, betonski i armiranobetonski, zidarski, tesarski, podopokrivački, armirački, podopolagački, stolarski, soboslikarsko ličilački, limarski radovi	314.249,62
1.2. unutarnje instalacije - vodovoda i kanalizacije, sanitarija, sabirne jame	72.783,14
1.3. električne instalacije	12.540,70
UKUPNO TROŠKOVI GRAĐENJA	399.573,45
2. TROŠKOVI OPREMANJA KUĆE	
2.1. kreveti, ormarići za prtljagu, stolovi, fotelje/stolice, dvokrilni ormari, noćni ormarići, kupaonski tepisi, tepisi u sobi, duple zavjese sa karnišama za prozore, svjetiljke, kompleti posteljine (jastuk, zimski/ljetni prekrivač, navlake, plahte, ručnici)	75.850,00
UKUPNO TROŠKOVI OPREMANJA KUĆE	75.850,00
3. TROŠKOVI UREĐENJA DVORIŠTA	
3.1. garnitura za dvorište, suncobran, cvijeće	7.500,00
UKUPNO TROŠKOVI UREĐENJA DVORIŠTA	7.500,00
UKUPNO TROŠKOVI ULAGANJA	482.923,45

Izvor: Izrada autorice

Kod proizvodnosti rada i ekonomičnosti uzima se u obzir trošenje proizvodnih čimbenika, dok se kod rentabilnosti uzima u obzir i ulaganje sredstava u proizvodnju. Rentabilnost je pokazatelj uspješnosti kojim poduzeće nastoji sa što manje uloženi sredstava ostvariti što veći financijski rezultat, odnosno pokazuje koliko se novčanih jedinica poslovnog rezultata ostvari na jedinicu uloženog kapitala. U ovom slučaju se dobit (734.475,68) stavlja u odnos s uloženi kapitalom (482.923,45) koji je detaljno prikazan tablicom 4, te je rentabilnost ulaganja u nepoljoprivrednu djelatnost na OPG-u visokih 152%.

Kod izračuna rentabilnosti dobiva se stopa unosnosti uloženog kapitala koja se može usporediti s aktualnim kamatama na štednju u banci. Trenutno se kamate na štednju kreću od 0,3% do 1,5%, ovisno o duljini oročenja. Budući je stopa rentabilnosti mnogo veća od toga, može se zaključiti kako je ovom investicijom kapital dobro uložen.

Produktivnost rada je odnos između rezultata i inputa (korištenih jedinica radnog faktora), odnosno jedno od mjerila uspješnosti, koje prikazuje efikasnost rada izraženu između ostvarene količine učinka i uloženog ljudskog rada upotrijebljenog za njeno ostvarenje. Usporedivši profit od 734.475,68 HRK s korištenom površinom zemljišta od 145,67 ha, dobivamo izuzetno visoku produktivnost od 5.042,05 HRK po hektaru.

7.2. Alternative proširenja djelatnosti OPG-a

Kao alternativa za proširenje djelatnosti planirano je proširenje na agroturizam. Na taj način bi se na dosadašnje prihode nadodali prihodi od najma apartmana za noćenje, dnevni najam, najam dvorišnog dijela, najam za svečane prigode, razgledavanje imanja, ali i određeni troškovi, kao što su troškovi izgradnje i opremanja apartmana, ali i operativni troškovi poslovanja vezani uz agroturizam kao što su čišćenje, vođenje, hranidba domaćih životinja, pružanje usluge i slično. S obzirom na dosadašnje poslovanje, kako bi se OPG kretao u još pozitivnijem smjeru, preporuča se uvođenje navedenih noviteta s ciljem proširenja djelatnosti i povećanja ostvarenog dohotka.

Kako bi se ovaj cilj postigao, OPG-u Božana Marić za izgradnju objekta ruralne kuće potrebna su ulaganja. Na e-savjetovanjima objavljena je nova Intervencija 75.02. „Diverzifikacija dohotka poljoprivrednih gospodarstava na nepoljoprivredne aktivnosti“ iz Programa ruralnog razvoja Republike Hrvatske iz Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj. Intervencija 75.02. omogućuje ishođenje 50.000 eura bespovratnih sredstava za izgradnju, rekonstrukciju i opremanje kuća za odmor kao i za ostale nepoljoprivredne djelatnosti (turizam, prerada, tradicijski obrti i pružanje usluga u ruralnom području). Bespovratna sredstva se isplaćuju u vrijednosti od 100% ulaganja, međutim moguće je ishoditi točno 50.000 eura.

Prihvatljivi korisnici Intervencije su fizičke i pravne osobe upisane u Upisnik poljoprivrednika / Upisnik poljoprivrednih gospodarstava najmanje godinu dana u trenutku podnošenja zahtjeva za potporu koje pokreću nepoljoprivrednu djelatnost. Korisnik pri podnošenju zahtjeva za potporu mora dokazati ekonomsku veličinu poljoprivrednog gospodarstva od najmanje 3.000 EUR SO te može podnijeti zahtjev za potporu za jedan od navedenih sektora:

- a. prerada i/ili marketing i/ili izravna prodaja proizvoda u skladu s propisima koji uređuju ovo područje

- b. usluge u ruralnim područjima, u skladu s propisima koji uređuju svako pojedinačno područje, a koji može obuhvaćati:
 - usluge u poljoprivrednim, šumarskim i veterinarskim djelatnostima (isključujući uslugu cestovnog prijevoza tereta za najamninu ili naknadu)
 - usluge u društvenim djelatnostima
 - intelektualne usluge
- c. tradicijski i umjetnički obrti, u skladu s propisima koji uređuju ovo područje
- d. turizam u ruralnom području, u skladu s propisima koji uređuju ovo područje, isključujući:
 - ugostiteljske objekte iz skupine »Barovi« (izuzev kušaonice, kleti, konobe i krčme koji su prihvatljivi iz skupine »Barovi«)
 - ugostiteljske »Objekte jednostavnih usluga«
 - hotele, planinarske domove, lovačke domove, učeničke domove i studentske domove.

Ova je Intervencija pogodna iz razloga što OPG Božana Marić ispunjava sve tražene uvjete te ne mora raditi posebne preinake u sustavu poslovanja niti na imanju. Također je velika prednost što na farmi OPG-a Božana Marić već postoji prostor koji je predviđen za izgradnju ruralne kuće.

Osim toga, navodi se Intervencija 73.14. "Ulaganja – Razvoj poslovanja u ruralnim područjima", u iznosu od 10.000 EUR do 200.000 EUR te čiji intenzitet iznosi 50 % vrijednosti ukupno prihvatljivih troškova, a može se povećati do 80% za ulaganja koja provode mladi poljoprivrednici ili do 85% za ulaganja koja provode mala poljoprivredna gospodarstva / poduzeća. Projekti se provode u naseljima s najviše 5.000 stanovnika u području jedinice lokalne samouprave u kojoj je sjedište korisnika ili u susjednoj JLS s kojom graniči kopnenom granicom u naselju do 5.000 stanovnika, ako u toj JLS korisnik ima registrirane resurse potrebne za razvoj nepoljoprivredne djelatnosti. Ulaganja u smještajne kapacitete u sektoru turizma u ruralnim područjima nisu prihvatljiva u naseljima koja imaju izlaz na more osim onih na otocima. Projektom korisnik mora očuvati postojeća/stvoriti nova radna mjesta te ostvariti prihode i/ili prodajne količine od djelatnosti koja je predmet potpore. Potpora za ulaganje u pružanje usluga u poljoprivredi će se dodijeliti kako bi se pružale usluge trećim stranama. Razdoblje provedbe projekta je najviše 36 mjeseci od sklapanja ugovora o financiranju. Prihvatljiva ulaganja su materijalna i nematerijalna imovina koja se odnosi na razvoj nepoljoprivrednih djelatnosti unutar jednog od sektora:

- a. prerada i/ili marketing i/ili izravna prodaja proizvoda u skladu s propisima koji uređuju ovo područje, izlazni proizvod mora biti proizvod koji nije obuhvaćen Prilogom I Ugovora o EU, a marketing se mora odnositi na predmet prerade
- b. usluge u ruralnim područjima, u skladu s propisima koji uređuju svako pojedinačno područje, a koji može obuhvaćati usluge u poljoprivrednim, šumarskim i veterinarskim djelatnostima, usluge u društvenim djelatnostima, intelektualne usluge

- c. tradicijski i umjetnički obrti, u skladu s propisima koji uređuju ovo područje
- d. turizam u ruralnom području, u skladu s propisima koji uređuju ovo područje.

Prihvatljivi troškovi su:

- izgradnja/rekonstrukcija i/ili opremanje objekata u svrhu obavljanja nepoljoprivredne djelatnosti
- kupnja poljoprivredne mehanizacije, gospodarskih vozila, strojeva i opreme u svrhu obavljanja nepoljoprivredne djelatnosti
- kupnja živih životinja u svrhu obavljanja nepoljoprivredne djelatnosti
- kupnja zemljišta i objekata radi realizacije projekta, do 10% vrijednosti ukupno prihvatljivih troškova projekta
- nematerijalni troškovi: kupnja ili razvoj računalnih programa, kupnja prava na patente i licence, autorska prava, robni žigovi i ostala nematerijalna ulaganja povezana s materijalnim ulaganjem.

Budući da OPG Božana Marić ispunjava sve tražene uvjete i planira uređenje objekta u svrhu obavljanja nepoljoprivredne djelatnosti, te će uz uređenje imati i mnoge nematerijalne troškove ova je Intervencija također pogodna.

8. Zaključak

Programom ruralnog razvoja stvara se okvir za poticanje inovacija, diversifikacije i održivog razvoja ruralnih područja u Hrvatskoj. Diversifikacija na poljoprivrednim gospodarstvima predstavlja proces razvoja novih oblika proizvodnje koji direktno utječu na društvo i zajednicu u kojoj gospodarstvo djeluje. U radu je naveden primjer uspješnog OPG-a, koji se bavi ratarstvom, stočarstvom i pčelarstvom te koji je analiziran i ekonomika poslovanja uvođenjem nepoljoprivrednih djelatnosti je ocijenjena pokazateljima uspješnosti poslovanja (ekonomičnost, produktivnost i rentabilnost). Uvođenjem nepoljoprivredne djelatnosti kao što je agroturizam na primjeru OPG-a Marić Božana, ukazuje kako postoji mogućnost razvoja, unapređenja poslovanja te povećanja konkurentnosti i profitabilnosti OPG-a. Svi su pokazatelji pozitivni i pokazuju kako je uvođenje nepoljoprivredne djelatnosti unaprijedilo poslovanje OPG-a. Za financiranje potrebnog ulaganja preporuča se korištenje potpora iz EU fondova, točnije Intervencija 75.02. omogućuje ishođenje 50.000 eura bespovratnih sredstava za izgradnju, rekonstrukciju i opremanje kuća za odmor kao i za ostale nepoljoprivredne djelatnosti. Osim toga, Intervencija 73.14. omogućuje ishođenje potpore od 10.000 do 200.000 EUR za različita ulaganja u nepoljoprivredne djelatnosti OPG-a.

9. Popis literature

1. Agroklub. (2015). Kako prepoznati ekološki proizvod? Dostupno na: <https://www.agroklub.com/eko-proizvodnja/kako-prepoznati-ekoloski-proizvod/16231/> [pristupljeno: 28.2.2023.]
2. Berle G.: The Green Entrepreneur: Business Opportunities That Can Save the Earth and Make You Money, Liberty Hall Pr, 1991.
3. Borozan, Đ. (2012). Makroekonomija. Osijek, Croatia: Ekonomski fakultet u Osijeku.
4. Črnjar, M., Črnjar, K.: Menadžment održivog razvoja, AKD, Zagreb, 2009.
5. Ćurić, K. (2010). Agroturizam kao dodatne djelatnosti na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima. Praktični menadžment, 1(1), str. 101-104.
6. Europska komisija, Prijedlog uredbe europskog parlamenta i vijeća o ekološkoj proizvodnji i označavanju ekoloških proizvoda, <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/HR/TXT/?uri=CELEX:52020PC0483> , 15.1.2023.
7. Eurostat (2023). Predominantly rural regions experience depopulation. Dostupno na: <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/w/ddn-20230117-2> [pristupljeno: 05.06.2023.]
8. Grgić, I., Zrakić, M., Gudelj Velaga, A. (2015). Agroturizam u Republici Hrvatskoj i nekim državama Europske unije. Agronomski glasnik, 77(1-2), str. 61-74.
9. Grgić, I., Žimbrek, T., Zrakić, M. (2009.): Nempoljoprivredne djelatnosti kao mogućnost diversifikacije dohotka i zaposlenosti u ruralnom području Zagrebačke županije. Sveučilište u Zagrebu, Agronomski fakultet, Zagreb. CROSBID ID: 536787
10. Gupta, M.; Dharwal, M. (2022). Green entrepreneurship and sustainable development: A conceptual framework, Materials Today: Proceedings, Vol. 49(8), pp. 3603-3606, ISSN 2214-7853, <https://doi.org/10.1016/j.matpr.2021.08.148>. (<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2214785321055863>)
11. Hadelan, L., Šakić Bobić, B., Mikuš, O., Zrakić Sušac, M. (2019). Povezanost diversifikacije poljoprivrednih gospodarstava i socioekonomskih pokazatelja. Ekonomska misao i praksa, 28 (2), str. 515-531.
12. Hisrich, R., Peters, M. i Shepherd, D.: Poduzetništvo, McGraw-Hill & Irwin / Mate d.o.o., 2011.
13. Hrvatska enciklopedija. mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 2. 1. 2023. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=48956>

14. Miller, K. (2020). 10 CHARACTERISTICS OF SUCCESSFUL ENTREPRENEURS. Dostupno na: <https://online.hbs.edu/blog/post/characteristics-of-successful-entrepreneurs> [pristupljeno: 28.12.2022.]
15. Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja. (2022). Eko-oznake. Dostupno na: <https://mingor.gov.hr/o-ministarstvu-1065/djelokrug-4925/okolis/eko-oznake/1412> [pristupljeno: 28.12.2022.]
16. Očić, V., Mudri, B., Grgić, I., Šakić Bobić, B. (2019). Uspješnost poslovanja ruralnog turizma u Hrvatskoj: studija slučaja. *Agronomski glasnik*, 81 (2), 77-86.
17. Puška, A., Maksimović, A., Grgić, Z., Šakić Bobić, B. (2020). Unaprjeđenje konkurentnosti agroturizma u Bosni i Hercegovini pomoću modela za podršku odlučivanja. *Ekonomski misao i praksa: časopis Sveučilista u Dubrovniku*, 29 (1), 227-246.
18. Rosalina, P. D., Dupre, K., & Wang, Y. (2021). Rural tourism: A systematic literature review on definitions and challenges. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 47, 134-149.
19. Ružić, P.; Milotić, A.; Oplanić, M. (1997). Obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo-čimbenik razvoja ruralnih oblika turizma u Istri // *Tourizm and hospitality management / Pančić-Kombol, Tonka (ur.). Wien /Opatija: WIFI Ostereich/Hotelijerski fakultet Opatija*, str. 427-441.
20. Širola, D.: *Poduzetništvo*, Veleučilište u Rijeci, Rijeka, 2014.
21. Tkalec, Z.: „Definicija i karakteristike poduzetništva kao ključne kompetencije cjeloživotnog učenja“, *Učenje za poduzetništvo*, Vol. 1., No.2., 2011., str. 36-41.
22. Trapp, C.T.C.; Kanbach, D.K. (2021). Green entrepreneurship and business models: Deriving green technology business model archetypes, *Journal of Cleaner Production*, Volume 297, 2021, 126694, ISSN 0959-6526, <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2021.126694>. (<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0959652621009148>)
23. Zelenika, R. (1998). *Metodologija i tehnologija izrade znanstvenog i stručnog djela*, Ekonomski fakultet u Rijeci, Sveučilište u Rijeci, Rijeka
24. Zmaić, K., Sudarić, T., Tolić, S. (2011.): Održivost i diversifikacija ruralne ekonomije. *Zbornik radova 46. hrvatskog i 6. međunarodnog simpozija agronoma*, 341-345. 14-18.02., Opatija, Hrvatska.
25. Wijijayanti, T., Agustina, Y., Winarno, A., Istanti, L. N., & Dharma, B. A. (2020). Rural tourism: A local economic development. *Australasian Accounting, Business and Finance Journal*, 14(1), 5-13.

10. Životopis

Ana Marić

 Kućna : Biljska cesta 9, 31000, Osijek, Hrvatska

 E-adresa: maricana311@gmail.com **Telefonski broj**: (+385) 989906831

Datum rođenja: 03/11/1998 **Državljanstvo**: hrvatsko

RADNO ISKUSTVO

[10/05/2018 – Trenutačno]

Nositeljica OPG

OPG Marić Ana

Mjesto: Osijek

Zemlja: Hrvatska

- održavanje imanja
- odnosi s dobavljačima
- organizacija poslovanja
- vođenje knjiga
- plaćanje računa
- izrada računa
- pisanje ugovora
- komunikacija sa otkupljivačima

OBRAZOVANJE I OSPOSOBLJAVANJE

[01/10/2013 – 15/06/2017]

Ekološki tehničar

Tehnička škola i prirodoslovna gimnazija Ruđer Bošković <http://www.sstechnicka-rboskovica-os.skole.hr/>

Mjesto: Osijek

Zemlja: Hrvatska

[01/09/2018 – 15/06/2019]

Poljoprivredni tehničar

Pučko otvoreno učilište - Libar <https://pou-libar.hr/>

Mjesto: Slavonski brod

Zemlja: Hrvatska

[01/10/2017 – 15/06/2020]

Inženjerka agronomije

Fakultet agrobiotehničkih znanosti Osijek <http://www.fazos.unios.hr/>

Mjesto: Osijek

Zemlja: Hrvatska

JEZIČNE VJEŠTINE

Materinski jezik/jezici: hrvatski

Drugi jezici:

engleski

SLUŠANJE C1 ČITANJE C1 PISANJE C1

GOVORNA PRODUKCIJA C1 GOVORNA INTERAKCIJA C1

Razine: A1 i A2: temeljni korisnik; B1 i B2: samostalni korisnik; C1 i C2: iskusni korisnik

DIGITALNE VJEŠTINE

Windows | Internet | Komunikacijski programi (Skype Zoom TeamViewer) | MS Office (Word Excel PowerPoint) | Timski rad | Rad na raunalu | Napredno poznavanje i praktično iskustvo u korištenju CAD softvera - AutoCAD